

A könyvtől az olvasóig. Szerk.: GRANASZTÓI Olga, GRANASZTÓI Péter. Korall (12.) 2011. 43. kötet 234 l.

Bernard Lepetit és Christian Topalov egy kötet előszavában (*La ville des sciences sociales*. Szerk.: Bernard LEPETIT, Christian TOPALOV. Paris, 2001. Belin, 9) a könyvtörténet fogalmát úgy határozza meg, hogy „parler de livres et non de textes” (a könyvről, és nem a szövegről beszélni). A könyvről azonban nagyon sokféleképpen lehet és kell beszélni. Korszakonként, kulturális közösségenként (nemzetenként, országoként stb.) másként és másként. Az egyes helyeken kiadott könyvek mennyiségének is meghatározó jellege van abban, hogy a „könyvtörténész” mivel foglalkozik, és milyen diszciplináris koordinárendszerben teszi azt. Itália, Franciaország vagy a német nyelvterület könyvtörténésze specializálódott tudással gyakran egész életét egy-egy szűk területnek szenteli, például egy időszak betűtörténetével foglalkozik. Biztosan másfajta olvasottság kell ehhez, és az élete végén másfajta tudásra tesz szert, mint mondjuk egy lengyel vagy magyar könyvtörténész, aki a könyves világot – azt a kicsit, amit ugyanabban a korszakban láthat, mint amit az előző példa szakembere vizsgál – társadalom- és eszmétörténeti összefüggéseiben kutatja. (Némi túlzással azt is mondhatjuk, hogy számunkra, a közép-európai kora újkor kutatói számára „minden könyvtörténet”). Ugyancsak másként fog könyvtörténetet kutatni, olvasni és írni az, aki Magyarországon a dualizmus korszakának kötelezte el magát, mint aki a 16. század szerelmese: más forrásbázis, más mennyiségek az egyes forrástípusban, és a könyves világ kortárs működésének az alapja is más.

A *Korall* című társadalomtörténeti folyóirat 43. kötete a 18–19. század fordulója magyarországi könyvtörténetének szentelt néhány tanulmányt. Azért fogalmazok így, mert a tanulmányok irodalom- és olvasástörténeti megközelítésűek, vagyis – bevallottan – csak néhány, a magyarországi könyvtörténetírásban nem hangsúlyos megközelítési módra irányítják a figyelmet.

A kötet első írásában Granasztói Olga a magyar nyelvterület kutatástörténetét mutatja be, koncentrálna az elmúlt néhány évtizedre (Olvasótól – olvasóig. Észrevételek a magyar olvasástörténeti

kutatások aktuális kérdéseire). Helyesen mutat rá arra a tényre, hogy az 1750 utáni időszakra vonatkozó olvasástörténeti források feltárása csupán a kezdeti lépéseket teszi, kiforrott forrástipológia sem létezik. De azt hiszem, mondhatnánk úgy is, hogy igaz ez a 18. század egészére is. Valóban, a Mohács utáni két évszázad olvasmány- és könyvtártörténeti dokumentumainak számbavételekora a levéltári kutatásokat 1750-ig rendszerint kiterjesztették, de az is igaz, hogy ez a munka az 1720-at követő időszakot tekintve nem volt módszeres és következetes. Arról nem is beszélve, hogy e kor vizsgálatát a Habsburg Birodalomban működő adminisztráció követelményrendszerének és az újjászerveződő egyházak belső intézményi működési logikájának ismeretében kellett volna végezni. Azoknak a kutatócsoportoknak, amelyek a munkát elvégezték, ez nem volt vállalásuk. Azon persze lehet vitatkozni, de beszélni mindenképpen kell erről, hogy helyes volt-e a kutatás időhatárának megválasztása. Mostani tudásom szerint azt hiszem, hogy földrajzi egységenként, egyházanként, de még intézménytípusonként is más-más az adekvátnak hitt időhatár. A magyarországi rendek történetében az abolíció biztos időhatár. A könyvtártörténet bővelkedik a szomorú események (feloszlások) során keletkezett forrásokban. Olyan tényeket rögzítettek ekkor a dokumentumok megalkotói, amelyek a megelőző korszakra is érdemben vonatkoznak. Egyetlen példaként Knapp Éva felfedezését említem, melyet Pázmány Péter magánkönyvtárának lehetséges rekonstrukciója kapcsán tett. Granasztói Olga sorra veszi a kora újkori könyves kutatások eredményeit, és jelzi, milyen forráscsoportok feldolgozásával lehet előre haladni az olvasás- és olvasmánytörténet megismerésében. Persze az ő forráscsoportjait is ki lehet egészíteni, ámbar nem volt szándékában a hiányzó forrástipológia összeállítására.

Nem véletlen a „vendég” tanulmány megválasztása. Daniel Roche könyvei a 18. századi olvasás franciaországi változásának kutatásából indulnak ki: ő maga történész, de irodalmár is. Sokat foglalkozik a libertinus irodalom elterjedésével; nyilván ez az a felület, ahol a szerkesztő Granasztói Olga érdeklődésével az övé találkozott. Roche tanulmányának a címe (A könyv mint fogyasztási cikk – gazdaság és olvasás között) francia olvasottsággal általánosít,

de a mostani kötet, illetve a magyar kutatás számára komoly üzenetet hordoz: a gazdaságtörténet üzenetét. A magyar könyv gazdaságtörténetét tulajdonképpen sohasem írták meg, még egyes korszakokra nézve sem foglalkoztak vele kellő súllyal (talán most látható a történészek között néhány kutató, akik Gyáni Gábor, Kövér György, Lipták Dorottya szemléletének a hatására írnak ilyen tanulmányokat a kiegyezés utáni időkről). Granasztói Olga is üdvözlí ezt a szemléletet, bár a mostani kötet szerzői nem történészek, hanem jobbra irodalmárok. Ettől persze még a tanulmányok újszerűek, több új elemmel gazdagítják a könyvtörténeti megközelítések hazai arzenálját.

Czifra Mariann Kazinczy Ferenc kéziratanyagátékát rendezte, nem könyvtárosként és nem levéltárosként (A kéziratok tejútrendszere – foliális olvasás a Kazinczy-hagyatékban); ha létezik ilyen, hagyatékrekonstruktórt végez (más tanulmányaiban a Kazinczy-könyvtárra és a tulajdonos olvasására is figyel). Megközelítésmódja – dacára annak, hogy a tanulmány elején a francia könyvtörténész klasszikusokra (Lucien Févre, Henri-Jean Martin, Frédéric Barbier) hivatkozik – par excellence irodalomtörténeti. Nincsen a mostani tanulmány látókörében Kazinczy hagyatékának nem a hagyatékban lévő kéziratok része, azok az eredeti 15–18. századi kéziratok, illetve az e korból való nyomtatványok kéziratolatos másolatai, amelyeket jobbra Sárospatakon őriznek. Tanulmányának értékét ez nem csökkenti, csak azt hiszem, a most leírt foliális olvasás tanulságai nem választhatók el könyvtára nyomtatott anyagának – és ebben az említett kéziratoknak – az olvasásától.

Balázs Péter lassan hozzáfoghat Martinovics Ignác szövegeinek kritikai kiadásához. Tanulmányaiban számos módon közelít a szövegekhez; a mostaniban (Martinovics Ignác tudományos-filozófiai értekezéseinek peritextuális vizsgálata) abból indul ki, hogy az olvasó nem egyszerűen valakinek a szövegét olvassa, mert a szerzőn, annak szándékán kívül a könyv előállítási folyamatában részt vevők is hozzátesznek a hatáshoz. A mottók, az előszavak és a kísérő versek vizsgálata itt nem társadalomtörténeti szempontból vagy a könyv megszületésének a történetét megírandó történik, hanem a tudományos művek formai-retorikai eszköztárának tartozékaként jelennek meg.

A „mindenkinek szóló könyv” nagyon tág kategória, ráadásul országonként és korszakonként mást és mást jelent („bibliothèque bleu”, „livres pour tous”, „libri per tutti”, „libri da risma”). Labádi Gergely a természethistóriai könyvek olvasásának kiadás-, olvasmány-, olvasás- és megértéstörténetét vázolja fel (A természet könyvét olvasni. A megértés metaforái a 18–19. század fordulóján), a „természethistóriai könyv” fogalmat kibővítve azzal a kegyességi, vallásantitit irodalommal, amely a megértést feltétlenül segítette. A szerző ugyan nem hivatkozik sem Kristóf Ildikó, sem Tóth István György olvasástörténeti írásaira, de a tanulmány mindenképpen jó adalék előbbi állításainak igazolására, és megcáfolására annak a pesszimista képnek, amelyet utóbbi rajzol a magyarországi 18. századról. Labádi módszere jó; a következő lépésben azt hiszem, hogy a kiadványkört ki kell bővíteni a „mindenkinek szóló könyv” csoportjába tartozó más műfajok vizsgálatára is.

Szilágyi Márton tanulmánya (Irodalom és üzlet. Csokonai Vitéz Mihály könyvkiadói és könyvterjesztői stratégiája a 18–19. század fordulóján) azt mutatja, hogy a gazdaságtörténet belopakodott a kötetbe, igaz, egy sajátosan magyar történettel. Nem a Csokonai Vitéz könyveit kiadó nyomdászok és kereskedők tevékenységének gazdaságtörténetét rajzolódik itt ki, hanem egy korrajz, a korabeli – és azóta sem sokat változó – nagy magyar valóság: a szerző (1) alakítja szövegét, műfajait, hogy eladható legyen; (2) futkos támogatók után; (3) levelez kiadókkal, nyomdákkal; (4) előfizetőket gyűjt; (5) a nagy nehezen kiadásra rávett kiadók helyett is foglalkozik a terjesztéssel. A források egyértelműen kirajzolják azt a kört, amelyben a költő munkái vevőkre, olvasókra találtak: a református iskolaközpontok mellett a magyar kálmínista mezővárosok közönsége ez.

Hudi József és Kurucz György tanulmányai végre túllépnek a 70 és 30 évvel ezelőtti összefoglalások (KULCSÁR Adorján: *Olvasóközönségünk 1800 táján*. Bp. 1943. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda; FÜLÖP Géza: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Bp. 1978. Akadémiai Kiadó /Irodalomtörténeti Könyvtár 33./) képén, és egyben kiegészítik azt a tudást, amelyet a katolikus oldalon Hermann Egyed, Eberhardt Béla és Holl Béla felmutattot

(HERMANN Egyed–EBERHARDT Béla: *A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvvállománya a XIX. század elején*. Veszprém, 1942. Egyházmegyei Könyvnyomda /A veszprémi egyházmegye múltjából 8./; HOLL Béla: *Laus librorum. Válogatott tanulmányok*. Vál., szerk.: MONOK István, ZVARA Edina. Bp. 2000. /METEM könyvek/. Igaz, az utóbbi időben Hudi József sokat foglalkozott a református lelkészek és polgárok olvasmányaival, különösen a dunántúli területtel, mely legújabban már a beregívei is összehasonlítható (vö. OLÁH Róbert: *A beregívei oskolamesterek olvasmányai a 18–19. század fordulóján*. In: *A tiszántúli református iskolák könyvöröksége. Tanulmányok*. Szerk.: MONOK István. Bp.–Eger, 2012. Kossuth Kiadó – EKF, 151–238. /Kulturális örökség/). Hudi József *Korall*-beli tanulmányában nem egyszerűen a református tanítók olvasmányait mutatja be (Dunántúli református tanítói könyvtárak az 1820-as években), hanem a falusi tanítók képzésének a folyamatát, illetve azt a szerepet is, amelyet a tanítók a falvak életében játszottak. Miután meghatározó szerepük volt a falusi lakosság készségeinek és az új gazdálkodási ismeretekkel kapcsolatos viselkedésüknek a kialakításában, nagyon is fontos annak az ismerete, hogy mennyire és milyen formában voltak felkészültek a feladatra.

Kurucz György Kazinczy János (1753–1825) életrajzán túl iskoláit és olvasmányait is bemutatja (Könyv és presztízs. Kazinczy János szőládi prédikátor könyvtára). Az akadémista, vagyis egyetemet végzett lelkész élete nem volt könnyű a dunántúli falvakban. Könyvtára és olvasmányai már ismeretek voltak, hiszen Péterffy Ida megjelentette az 1803-ban összeírt 187 könyvnek jegyzékét (Somogy megye múltjából. Szerk. KANYAR József. Kaposvár, 1979. Somogy Megyei Levéltár, 151–166). Kurucz most az 1812-ben Festetics Györgynek megvételre ajánlott 61 könyv tartalmi összetételét elemzi.

A *Korall* 43. kötetének e tanulmánycsokra kiegészül Gelencsér Sándor írásával (Falusi könyvkultúra és olvasómozgalom régtől napjainkig), amelyet 1971-ben írt, és a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában őriztek meg. Emellett egy igazi csemege is bekerült a kötetbe: Láng Benedek áttekintő írása a kora újkori rejtjelezésről (Az emberek titkai. A kora újkori

magyarországi rejtjelezés társadalomtörténetének kutatási lehetősége).

MONOK ISTVÁN

Tanulmányok Kálvinnól és magyarországi jelenlétéről. Szerk.: GÁBORJÁNI SZABÓ Botond. Debrecen, 2011. Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, 221, xxiv l.

Aligha kétséges, hogy a néha lassan csordogáló, majd gyorsabban megiramodó mostani – születésének négy századik évfordulóját ünneplő – Kálvin-évforduló eseményeiben országosan kitüntetett hely illeti meg Debrecent. Így volt ez már 1936-ban is, amikor reprezentatív, nemzetközi színvonalú kötettel köszöntötték a Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Református Hittudományi Karának tanárai és doktorai az *Institutio* megjelenésének 400. évfordulóját. A mostani jubiláris kötet is szorosán kapcsolódik a 2009-es *Kálvin időszerűsége* című tanulmánygyűjteményhez (Kálvin Kiadó), a szerzők egy része is azonos. Debrecen abban is elviszi a pálmát, hogy Kálvin kommentárjának legelső, bizonyíthatóan magyar tulajdonosa Szegedi Gergely. Ézsaiás könyvének magyarázata 1559-ben jelent meg Genfben, a kisprefektákhoz írott kommentár is ugyanott látott napvilágot, s a két művet kolligátumba foglalták. Ezt vásárolta meg még ugyanebben az évben a debreceni rektor, későbbi prédikátor, erről tanuskodik a kötet belső tábláján található bejegyzés: „Venerabili Domino Gregorio Zegeдино pastori fideli Debreciniensi”.

A kora újkorban Magyarországon is a kultúra egész vertikumát átfogó kálvini szellemi, konfesszionális, spirituális és liturgikus hatások magyarországi recepciójának vizsgálata egész sor tudomány összefogását kívánja meg. A Gáborjáni Szabó Botond szerkesztésében megjelent kötet ennek a sokféleségnek olyan gyűjteményét adja, amelyben a tanulmányok e széles spektrumnak minél nagyobb részéhez kapcsolódnak úgy, hogy értékes új tudományos eredményeket adnak az olvasó kezébe. Az egyházkerületi nagykönyvtár ennek a kutatómunkának színvonalas műhelye a hozzá – közelebről és távolabbról – csatlakozó szerzőkkel, ezért is érthető, hogy a kötet három meghatározó tanulmánya könyv-, könyvtár- és